

*Хохол Таїсія Русланівна,
здобувачка 2 курсу бакалаврату «Право»
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Назаренко Ольга Анатоліївна,
старший викладач кафедри теорії, історії та філософії права
навчально-наукового інституту права та психології,
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук*

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ МАЛОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ: СТАНДАРТИ ОБЛАШТУВАННЯ ПРИМІЩЕНЬ СУДІВ

На сьогоднішній день забезпечення безперешкодного доступу маломобільних груп населення до правосуддя в умовах воєнного стану представляє собою основоположне підґрунтя для дотримання засад рівності, захисту прав та свобод людини і громадянина. Оскільки, збройний конфлікт створює перешкоди для цієї вразливої категорії громадян, а саме суттєво ускладнюючи їх можливість фізично прибути до судових установ, отримувати необхідну правничу допомогу та брати особисту участь у розгляді справ. Саме тому, варто зазначити про те, що у таких обставинах особливої уваги потребує вдосконалення архітектурної доступності та адаптації фізичної інфраструктури судів до потреб людей з обмеженою мобільністю. Створення належних умов відображає собою не лише прояв гуманності, але й впливає на загальний стан підтримання законності та правопорядку в суспільстві.

На думку О.Р. Балацької концепція інклюзивного правосуддя є відносно новим напрямом у правовій науці, що сформувався під впливом глобальної тенденції до підвищення доступності та справедливості судових систем. Її сутність полягає у створенні правових і процесуальних механізмів, які забезпечують особам, що перебувають у вразливому становищі, можливість повноцінної участі у судових процесах, ефективного захисту своїх прав і отримання необхідної підтримки. Загалом, інклюзивне правосуддя слід розглядати як модель, яка передбачає адаптацію судового процесу до індивідуальних потреб кожного учасника. Оскільки особи звертаються до суду з різними можливостями, така модель охоплює не лише забезпечення фізичної доступності судових установ, а й запровадження процесуальних механізмів, здатних враховувати інтелектуальні, соціальні та психологічні особливості людини. Особливої актуальності ця проблематика набула в Україні в умовах повномасштабної війни, що зумовило суттєве зростання кількості осіб з інвалідністю [1, с. 143-144]. Також, Л. Р. Наливайко зазначає, що важливим аспектом такої діяльності є запровадження ефективних механізмів безбар'єрного доступу до правосуддя, що є запорукою повноцінного функціонування всієї

судової гілки влади [2, с.25-26]. У сфері правосуддя особи з інвалідністю, як зазначає О.Р. Балацька продовжують стикатися із системними перешкодами, що істотно ускладнюють реалізацію їхнього права на судовий захист. Додатковою проблемою є обмежений доступ до повної та зрозумілої інформації щодо їхніх прав, судових процедур, а також можливостей отримання правничої допомоги [1, с.144]. Саме тому, в сучасних умовах суспільного життя важливо забезпечити сприятливі умови для участі маломобільних груп населення в судовому процесі.

Ключовим міжнародним документом, який прямо зобов'язує державу забезпечити доступ до правосуддя для маломобільних осіб (зокрема осіб з інвалідністю), є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, яка була ратифікована Україною і набрала чинності 6 березня 2010 року. Центральне місце у системі гарантій посідає Стаття 13 Конвенції «Доступ до правосуддя», яка передбачає обов'язок держав-учасниць забезпечувати особам з інвалідністю ефективний доступ до правосуддя нарівні з іншими. Це включає запровадження процесуальних та відповідних вікових коректив, що сприяють їхній повноцінній участі у юридичних процесах як прямих, так і опосередкованих учасників, у тому числі як свідків, на всіх стадіях провадження, зокрема під час розслідування та на етапах попереднього розгляду справ [3]. Зазначена норма встановлює обов'язок держави забезпечити «ефективний доступ на всіх стадіях», що знаходить своє фундаментальне відображення у національному законодавстві. Цей міжнародний імператив нерозривно пов'язаний із конституційним ладом України, де, згідно з ч.1 ст. 3 Конституції України, «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю» [4], а забезпечення її прав є головним обов'язком держави. Ефективність участі особи в процесі прямо залежить від її здатності безперешкодно потрапити до зали засідань, скористатися санітарними приміщеннями та отримати інформацію у доступному форматі, що перетворює архітектурну безбар'єрність із технічної вимоги на базову юридичну гарантію реалізації конституційних засад правової держави. Реалізація цих положень у межах доктрини позитивних зобов'язань держави означає, що відсутність архітектурної безбар'єрності є порушенням європейських стандартів. Згідно зі статтею 6 ЄКПЛ, «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи», що вимагає створення умов для реальної участі особи у процесі. Водночас стаття 14 ЄКПЛ забороняє дискримінацію, покладаючи на владу обов'язок здійснювати «розумне пристосування» середовища. У випадках, коли непристосованість будівель принижує людську гідність, це суперечить статті 3 ЄКПЛ, яка стверджує: «нікого не може бути піддано такому, що принижує гідність, поводженню» [5]. На національному рівні в основі інклюзивності судової системи лежить стаття 24 Конституції, яка гарантує, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом»[4], прямо забороняючи обмеження за будь-якими ознаками. У контексті матеріального права це означає, що без належного облаштування приміщень судів право на судовий захист, закріплене у статті 55 Конституції, стає ілюзорним. Так, згідно з п.16 ч.1, ст.1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»

зазначено, що маломобільні групи населення - це особи, які відчують труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні у просторі, зокрема особи з інвалідністю, особи з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, громадяни похилого віку, а також особи з дитячими візками [6]. Таким чином, архітектурна доступність перетворюється з технічної вимоги на базову юридичну гарантію реалізації конституційних засад правової держави. Процес архітектурної трансформації судових установ у безбар'єрні простори базується на фундаментальному принципі «безперервності шляху», згідно з яким інклюзивність має забезпечуватися ще за межами будівлі та супроводжувати особу аж до зали засідань. Згідно з положеннями ДБН В. 2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель та споруд. Основні положення» зазначено, що «всі будинки і споруди, в яких можуть перебувати маломобільні групи населення (МГН), повинні мати не менше одного доступного входу з поверхні землі» [7]. Так, гарантується можливість самостійного потрапляння до установи без сторонньої допомоги. Також, технічна досконалість вхідної групи безпосередньо залежить від геометрії пандусів, де імперативно встановлено, що «повздовжній похил пандуса на шляхах руху МГН не повинен перевищувати 8% (1:12)» [7], оскільки такий нахил є критичним параметром для безпечного самостійного подолання висотних перепадів на кріслі колісному. Крім того, внутрішня логістика суду розбудовується за концепцією «розумного пристосування», де кожен елемент інтер'єру сприяє вільному пересуванню. Зокрема, «ширина дверних і відкритих прорізів у стінах, а також виходів із будинків і споруд на сходові клітки повинна бути не менше 0,9 м» [7], що забезпечує необхідний простір для маневру технічних засобів реабілітації. Важливе системне поєднання тактильної навігації, правильної геометрії меблів та електронних засобів допомоги перетворює залу засідань на інклюзивне середовище, яке гарантує кожному учаснику процесу реальну, а не лише декларативну рівність перед законом. Загалом, як зазначає О. З. Хотинська-Нор вище зазначені положення законодавства закріплюють норми, які не обмежуються лише новим будівництвом, але й зосереджуються також на охопленні реставрації, реконструкції, капітальному ремонті і технічному переоснащенні вже існуючих житлових і громадських будівель, передбачаючи їх розумне адаптування з урахуванням потреб маломобільних груп населення [8, с.180]. Таким чином, особливо важливо піклуватися про організацію належних умов для маломобільних груп з метою покращення їх становища в житті сучасного суспільства.

Отже підводячи підсумок, слід зазначити, що забезпечення доступності правосуддя для маломобільних груп населення відображає собою невід'ємний елемент утвердження в Україні принципів правової держави та гарантій реалізації прав і свобод людини. Проведений аналіз свідчить, що ефективний доступ до правосуддя формується на перетині міжнародних зобов'язань, конституційних приписів і національних нормативних стандартів, які вимагають від держави не тільки декларативних, але й практичних рішень. Архітектурна безбар'єрність судових установ, впровадження принципу «розумного

пристосування» та розвиток інформаційної доступності висвітлюють ключові передумовами повноцінної реалізації права на справедливий суд. Водночас існуючі бар'єри свідчать про необхідність системного підходу до реформування судової інфраструктури та процедур. Запровадження комплексних державних програм, здійснення модернізації будівель відповідно до стандартів безбар'єрності та підвищення рівня підготовки судового персоналу мають стати пріоритетними напрямками державної політики. Лише за умови поєднання нормативних гарантій із реальними умовами їх реалізації, доступ до правосуддя для маломобільних осіб перестане бути формальним правом і набуде змістовного, практичного характеру, забезпечуючи рівність усіх перед законом і судом.

Список використаних джерел:

1. Балацька О. Р. Забезпечення інклюзивного середовища правосуддя в Україні: проблеми та перспективи. *Правова позиція* 2024, № 4 (45). с. 142-147. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-4.28>
2. Наливайко Л. Р. Конституційне право на справедливий суд в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* 2024. №1. с.24-29. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2024-1-24-29>
3. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю: міжнародний документ від 13.12.2006 р. Ратифіковано Законом України від 16.12.2009 р. № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950 р. Ратифіковано Україною 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
7. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018: затверджено Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30.11.2018 р. № 327 [Чинний від 01-04-2019]. Київ, 2018, 70с. URL: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3192362160978134152?doc_type=2
8. Хотинська-Нор О.З. Інклюзивне правосуддя: по новому про старе. *Вісник кримінального судочинства* 2019. №3. с.176-184. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/211/185>